ASPECTE ALE TRADUCERII ÎN *BIBLIA DE LA BUCUREŞTI* (1688) ŞI ÎN REVIZIA LUI SAMUIL MICU DIN 1795*

DRD. ANA-VERONICA CATANĂ-SPENCHIU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi
ana_bebe_c@yahoo.com

Abstract: This article is a comparative analysis between two fundamental religious texts: the *Bible* from 1688 and the revised edition from 1795 made by Samuil Micu. We deal mostly with translating problems and techniques encountered in the *Bible* from Blaj (1795).
Keywords: equivalence, notes, option, sense, *Bible.*

1. Consideraţii generale

Cel mai important moment din cadrul istoriei traducerilor îl constituie, fără îndoială, traducerea textului sfînt, reprezentînd în acelaşi timp un tărîm oarecum necunoscut şi dificil de parcurs în încercarea traducătorilor de a reda cuvîntul biblic. Mediind nu numai între limbi, între entităţi lingvistice naţionale, între ambiente culturale, întrucît traducerea este mai mult decît o transpunere a unui mesaj dintr-o limbă în alta, traducătorul pune în contact două culturi şi două civilizaţii, individualizînd aspecte comune şi diverse, pentru a stabili raporturi diferite între acestea.

Traducerea este un „... proces inextricabil şi imprevizibil, care, istoric, apare atunci cînd o cultură «minoră» îşi dă seama că trebuie să-şi asume rezultatele sau chiar virtuţile uneia pe care o consideră superioară. (...) După cum o limbă de cultură se naşte prin traducere, va trebui să admitem că tot traducerea veghează şi la moartea sa" (Munteanu 1987: 8). Procesul traducerii este unul lingvistic, însă integrează în sfera sa şi elemente stilistice, culturale etc. ale diferitelor domenii conexe. Indiferent de interpretările date de către cercetători noţiunii de traducere, aceasta trebuie privită din perspectiva naturii textului care urmează a fi tradus, a contextului extralingvistic, a receptorilor şi a scopului traducătorului.

Atunci cînd se discută problema filiaţiei textelor, precum şi aspectele practice ale traducerii biblice, critica traductologică ar trebui să aibă în vedere identificarea

* **Acknowledgements:** This work was supported by the the European Social Fund in Romania, under the responsibility of the Managing Authority for the Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013 [grant POSDRU/88/1.5/S/47646].

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

exactă a textelor sursă şi a eventualelor versiuni auxiliare folosite de traducători pentru a aborda şi a interpreta corect fenomenul traductologic, altfel discuţia are loc *in absentia*, iar rezultatele sunt viciate sau chiar greşite. Pentru a dobîndi siguranţă în identificarea surselor, ar trebui să avem dovezi directe, indicate de traducător, sau dovezi indirecte, din care să reiasă care este sursa sau traducătorul textului. Elementele paratextuale reprezintă aproape întotdeauna dovada de necontestat a identificării textului sursă, mai ales pentru că, prin intermediul acestora, traducătorul expune oficial, printre alte informaţii, şi sursa (sursele) traducerii, scopul, metodele şi neajunsurile acesteia.

Tradiţia textuală biblică, începînd cu primele traduceri în greacă şi latină şi continuînd cu traducerea Sfintei Scripturi în limbile vernaculare, trebuie cunoscută prin această perspectivă. În demersul nostru nu ne propunem să prezentăm istoricul textului sacru sau să examinăm problema fidelităţii traducerilor faţă de sursele respective, ci am ales să studiem comparativ *Biblia* de la Bucureşti (1688) şi *Biblia* de la Blaj (1795), iar identificarea exactă a surselor acestora este de o însemnătate capitală.

Samuil Micu revizuieşte prima ediţie integrală a *Bibliei* în limba română, realizînd însă, în acelaşi timp, şi o nouă versiune, pornind de la textul grecesc în ediţia *Septuaginta* Franeker[1] şi nu textul latinesc al *Vulgatei*, textul oficial al tradiţiei (greco-)catolice. Deşi aparţinea unui unit, textul de la Blaj va fi utilizat pentru ediţiile ulterioare ale *Bibliei*: ediţia realizată în 1819 la Sankt Petersburg, ediţia realizată de episcopul Filotei al Buzăului în 1854-1856, ediţia de la Sibiu realizată de mitropolitul Andrei Şaguna şi chiar ediţia din 1914, care reproducea de asemenea *Biblia* de la Blaj, însă supusă unei revizuiri masive. Ediţia *Bibliei* de la Franeker, realizată de elenistul olandez Lambert Bos în 1709, este ediţia-sursă a traducerii lui Samuil Micu. Considerată a fi o ediţie erudită prin numărul impresionant de note de subsol, *Septuaginta* realizată de Lambert Bos face trimitere la numeroase traduceri ale textului biblic, realizînd în acelaşi timp un discurs paralel şi fiind prevăzută cu o prefaţă. Un exemplar din această ediţie se află la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române, cotele B6709 şi R 81820; deţine două hărţi, dar şi imagini ale unor pasaje biblice, realizate de Franciscus Halma.

Această ediţie olandeză fusese stabilită prin „confruntarea variantelor din codicele de la Vatican, Alexandria şi Oxford, precum şi a celui din siriacă, a versiunilor lui Aquila, Symmachos şi Theodotion, prin comparaţii cu Tetrapla şi Hexapla lui Origen, printr-o paralelă critică între *Biblia* Complutensis, apărută la Alcalá de Henares între 1514 şi 1517, *Biblia* Aldina, din 1518, de la Veneţia, cu ediţia derivată, tipărită la Frankfurt, în 1597, şi între *Biblia* Romana, apărută, sub

[1] Eugen Pavel şi Ioan Chindriş prezintă textul SEPT. FRANEK. ca fiind sursa B1795 în prefaţa ediţiei jubiliare a *Bibliei* de la Blaj. Această ediţie grecească ar proveni din fondul de carte al Bibliotecii din Blaj.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

auspiciile lui Sixtus al V-lea, în 1587" (Pavel 2001: 5). Samuil Micu consultă pentru realizarea B1795 o ediţie poliglotă a *Bibliei*, de tipul celor îngrijite de Brian Walton, la Londra, între 1653-1657.

Adnotările din B1795 trimit la o ediţie din 1663 a *Bibliei* de la Ostrog (1580-1581), iar prezenţa în B1795 a *Rugăciunii regelui Manase,* inexistentă în ediţia Franeker sau în altă traducere românească, trimite la textul *Vulgatei* din 1592 (retipărită în 1690) (Pavel 2001: 6).

Septuaginta Frankfurt din 1597 este textul grecesc care a stat la baza traducerii *Vechiului Testament* a lui Nicolae Milescu, alături de versiuni de control precum traducerea slavonă a *Bibliei*, tipărită la Ostrog în 1581, şi Vulgata. Manuscrisele 45 şi 4389[2] reprezintă texte premergătoare *Bibliei* de la Bucureşti. Astfel, se poate cu greu discuta despre identificarea sau rezolvarea unor probleme specifice de traducere biblică dacă sursele sunt necunoscute, iar dificultatea indicării textului-sursă este mult mai ridicată atunci cînd nu există informaţii directe sau indirecte în această privinţă.

Plecînd de la distincţia coseriană care aduce în centrul discuţiei traducerea ca aparţinînd vorbirii, considerăm că aceasta este un proces orientat spre text, deoarece se traduc doar textele, adică sensul şi nu cuvintele sau propoziţiile (Coseriu 1985: 218). Traducerea este un proces de transfer care necesită găsirea echivalentului optim în textul limbii-ţintă însă cu înţelegerea sintactică, semantică şi stilistică de către traducător a textului original. Textele care au o funcţie comunicativă precisă pot fi încadrate într-o anumită tipologie, însă, pentru fiecare tip de traducere, există diferite principii şi metode de traducere.

Discuţia privind metoda aleasă pentru a reda cît mai precis forma şi conţinutul textului-sursă, precum şi distincţia între diferitele tipuri de traducere se regăsesc, în istoria traducerii, încă de la Ieronim, care identifică metode de traducere specifice pentru fiecare text, şi anume, traducerea literală pentru *Biblie* şi traducerea sensului pentru celelalte tipuri de texte, deoarece „*absque Scripturis sanctis, ubi et verborum ordo misterium est*". În multe privinţe lucrurile nu s-au schimbat. Fiecare text este caracterizat de una sau mai multe trăsături şi există tipuri diferite de traducere, care necesită metode de transfer şi criterii diferite. Natura textului sursă este cea care determină alegerea unei strategii traductive, iar traducerea literală aparţine cu certitudine domeniului biblic.

Deşi transmiterea mesajului biblic a fost întotdeauna prioritară, textul revelat a impus traducătorului respectarea ordinii cuvintelor, a sintaxei, uneori o traducere cuvînt cu cuvînt, aşadar o centrare a atenţiei pe formă şi pe conţinut. Traducătorul

[2] Manuscrisul 45 conţine traducerea realizată după *Septuaginta* a lui Nicolae Milescu, revizuită probabil de Dosoftei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, iar Manuscrisul 4389 este o traducere a *Vechiului Testament* după versiunile slavonă şi latină, atribuită lui Daniil Andrean Panoneanul, realizată în aceeaşi perioadă (Munteanu 2008: 24).

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

va lua o poziţie pe scara stilului traducerii, la un capăt situîndu-se traducerea literală, iar la celălalt capăt situîndu-se traducerea liberă. Poziţia sa pe această scară poate fi determinată de înţelegerea procesului de traducere, iar umplerea golului cultural, care de multe ori este nu numai spaţial ci şi istoric, depinde de cunoaşterea sa lingvistică (Whang 1999, în Porter, Hess 1999: 48-49).

Un loc aparte în ştiinţa traducerii îl constituie domeniul traducerilor biblice, ramură care s-a dezvoltat pe baza studiului textului limbii-sursă şi pe observarea procedurilor de transfer în limba textului receptor. Cea mai simplă distincţie din studiile despre traducere o constituie cea între procedeele de traducere literală şi procedeele de traducere non-literală. Aceasta este o distincţie oarecum diferită de cea binecunoscută între traducerea literală (fidelă cuvîntului) şi traducerea liberă (fidelă sensului). Distincţia se aplică, de obicei, atunci cînd traducătorul traduce orientat fie spre textul-sursă, fie spre textul-ţintă, urmînd ca textul tradus să fie „judecat" în funcţie de alegerea metodologică făcută de către traducător.

O problemă în această dihotomie este determinată de lipsa în cîmpul traducerii literale a unei distincţii între traducerea literală şi traducerea cuvînt cu cuvînt, cele două expresii putînd fi considerate sinonime în anumite contexte. Această nediferenţiere este datorată traducătorului, care trece în traducere, în mod natural, graniţa de la o modalitate la alta prin deciziile luate. Wolfram Wilss consideră că a echivala conceptul de traducere cuvînt cu cuvînt cu cel al traducerii literale constituie o alegere nepotrivită din punctul de vedere al metodologiei deoarece există o diferenţă nerezolvabilă între cele două procedee: traducerea cuvînt cu cuvînt, care include şi traducerea interliniară, ce urmează structurile sintactice ale limbii-sursă, păstrînd echivalenţele textului între limba-sursă şi limba-ţintă; şi traducerea literală, care urmează regulile sistemului sintactic din limba-ţintă, păstrînd, de asemenea, echivalenţele semantice dintre limba-sursă şi limba-ţintă (Wilss 1982: 88-89).

James Barr, într-un studiu[3] dedicat literalismului în traducerea biblică, discută despre existenţa diferitelor feluri în care traducătorul poate fi literal sau liber în traducere, şi acesta constituie argumentul principal pentru care autorul consideră traducerea a fi literală şi liberă în acelaşi timp, însă, în moduri diferite şi la diferite nivele. Distincţia simplă între literal şi liber este considerată a nu fi suficient de flexibilă, iar mulţi traducători vechi ai Bibliei par să nu fi avut o politică clară sau bine definită în ceea ce priveşte redarea textului, utilizînd pentru fiecare context o soluţie particulară, în favoarea traducerii libere sau a celei literale, de unde tendinţa spre inconsecvenţă. (Barr 1979: 280). Autorul distinge între „traduceri literale, care oferă o redare semantică adecvată a originalului" ("literal renderings which also give an adequate semantic rendering of the original") şi „redări literale, care nu

[3] James Barr, *The Typology of Literalism in ancient biblical translations*, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1979 în vol. *Nachrichten der Akademie der Wissenschften* in Göttingen aus dem Jahre 1979, Philologisch-Historische Klasse, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1979.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

indică corect sensul din original, însă arată o relaţie apropiată cu forma originalului" („literal renderings which, while their semantic indication is far from being an adequate indication of the meaning of the original, nevertheless show a close and understandable relation to the form of the original") (Barr 1979: 289-294).

O traducere formală, bazată pe formă şi nu pe sens, dar nici excluzîndu-l, poate oferi posibilitatea cunoaşterii unei limbi, a unei evoluţii lingvistice, a contextului social, cultural, a unei civilizaţii şi a autorului textului de tradus. Cu toate acestea, imposibilitatea, în unele cazuri, de a rezolva anumite situaţii de traducere poate conduce prin literalitate la texte cu adevărat obscure, însă purtătoare de informaţii prin păstrarea formei originalului.

O altă modalitate de a avea cunoştinţă despre cultura şi civilizaţia textului sursă se poate realiza prin intermediul traducătorului, care, atunci cînd se regăseşte într-o situaţie deosebită de traducere, poate opta fie pentru elemente paratextuale, fie pentru a păstra forma textului sursă fără a avea în vedere sensul în mod precis, fie de a încerca o traducere liberă, care ar defavoriza forma lingvistică. S-ar putea spune că aparatul paratextual constituie o tehnică de compromis în traducerea biblică, deoarece limbile vernaculare, în perioadele de început ale dezvoltării lor, nu dispuneau de mijloace de exprimare adecvate exigenţelor discursive ale sferei religioase.

Nu există o unică modalitate de traducere a unui text, mai ales în cazul textului biblic, deoarece Biblia conţine texte diferite din punct de vedere tipologic. Această diversitate de posibilităţi se datorează nu numai diferenţei la nivelul structurilor lingvistice şi culturale, ci provine din însuşi faptul că există o distanţă temporală consistentă. Traducerea este în sine o re-creare şi trebuie să posede caracteristicile coerenţei, ale omogenităţii stilului şi ale unităţii interne. Alegerea unei soluţii de traducere poate fi de multe ori influenţată de natura mesajului, mai ales în cazul textelor biblice, de scopul traducătorului, care va avea întotdeauna o funcţie de reformulare şi de tipul de receptori (vezi Buzzetti 1973: 150-151).

2. Strategii traductive. Aplicaţie pe textele *Bibliei de la Bucureşti (1688)* şi al *Bibliei de la Blaj* (B1795)

2.1. Glosele

1. Tradiţia biblică textuală a înregistrat numeroase elemente paratextuale, în care „părinţii" traductologiei îşi expuneau şi îşi motivau adesea opţiunile, expunînd, implicit, şi anumite principii de traducere. Astfel, o traducere prevăzută cu note de subsol rezulta din necesitatea depăşirii literalităţii, făcînd înţeleasă cititorilor modalitatea de expresie şi gîndire, dar şi tradiţia contextului limbii-sursă. Legitimînd apariţia într-un fel de spaţiu meta-textual a vocii traducătorului şi permiţînd cititorului să facă distincţie între vocea textului şi cea a traducătorului,

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

glosarea este considerată a fi cea mai adecvată strategie de traducere în cazul unei abordări literale (vezi Lungu-Badea 2008: 102).

Traducerea realizată de Samuil Micu în cazul *Bibliei* de la Blaj este de asemenea una literală, însă, precum în multe alte traduceri biblice, literalitatea este prezentă şi în acest caz în grade sau nuanţe diferite între cei doi poli: literă şi sens. Prezenţa celor 195 de glose numai în primele două cărţi ale *Bibliei* de la Blaj denotă încercarea traducătorului de a ieşi din stricteţea literalităţii şi de a realiza în acelaşi timp o traducere erudită.

Ne-am centrat atenţia, în special, asupra problemelor de traducere surprinse de Samuil Micu în glosele sale, iar corpusul de texte care ne-a servit pentru documentare, pentru comparaţie şi pentru sublinierea unor opţiuni de traducere este reprezentat de: *Septuaginta* în ediţia realizată de Lambert Bos în 1709 (SEPT. FRANEK.) şi *Septuaginta* în ediţia realizată la Veneţia[4] în 1687 (SEPT. VEN.), *Vulgata* Clementina în ediţia din 1929 (VULG.), manuscrisul 45 (MS. 45) şi manuscrisul 4389 (MS. 4389)[5], *Biblia* de la Bucureşti (B1688), *Biblia* de la Blaj (B1795), dar şi alte ediţii moderne ale textului sacru în limba română, precum *Biblia* realizată de Bartolomeu Anania (ANANIA) şi *Septuaginta* în ediţia Polirom, din 2004 (SEPT. NEC.), pe care le-am utilizat pentru clarificarea sau sublinierea unor aspecte lingvistice.

Cu toate că deţinea opţiunea de a realiza o traducere simplă, fără implicarea unor astfel de elemente paratextuale, cărturarul optează pentru glosare, una dintre tehnicile de traducere care asigurau informarea potenţialilor cititori, dar şi furnizarea de repere pentru traducerile ulterioare. Parcurgerea atentă a textului B1795 ne-a determinat să constatăm că aceste glose, deşi nu sunt clasificate în mod evident, pot fi sistematizate prin diferitele lor trimiteri şi prin funcţia pe care o îndeplinesc pentru receptor. În prima parte a lucrării noastre clasificăm glosele B1795 după conţinutul acestora, iar în cea de a doua parte vom urmări o clasificare a notelor după trimiterile către diferitele surse-model utilizate de traducător, încercînd să oferim cîteva aspecte ale strategiilor de traducere utilizate de Samuil Micu.

2. Deosebit de variate, glosele *Bibliei* blăjene sunt rezultatul elucidării unor contexte obscure şi lacunare, dar nu numai. Prin notele sale, cărturarul ardelean lămureşte situaţii de traducere mai dificile făcînd trimitere la textele sursă, lansează aprecieri cu privire la acomodarea semantică a unor termeni în limba română, captează atenţia cititorului, avizat sau nu, prin informaţiile oferite asupra realităţilor necunoscute, descrie o anumită noţiune prin echivalenţele acesteia din limba latină sau din limba greacă.

Făcînd referire fie la „Bibliia cea veachie", fie la Biblia „cea elinescă a celor şeaptezeci de dascăli", fie la alte texte precum: Biblia „latinească", „sirienească",

[4] Acestă ediţie este considerată de specialişti a fi foarte apropiată de ediţia FRANKF.
[5] Textele celor două manuscrise (MS. 45, MS. 4389) le-am preluat din ediţia MLD.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

„jidovească", „aravicească", Samuil Micu nu este nevoit să elaboreze o traducere foarte strictă, determinată de utilizarea unei singure versiuni, ci se află în situaţia complexă, dar favorabilă, de a observa mai bine problemele textelor-sursă şi ale limbii române.

3. Glosele B1795 fac trimitere la textul biblic de la 1688 sau la textul grecesc, recunoscut de altfel ca sursă pentru traducere, însă semnificativ este faptul că Samuil Micu trimite în adnotări şi la alte izvoare. O primă privire asupra acestor trimiteri către numeroasele texte biblice din glosele B1795 ne-ar determina să credem că acestea ar aparţine textului sursă al B1795 şi ar fi redactate în consecinţă de Lambert Bos, însă printr-o comparaţie atentă cu SEPT. FRANEK. am constat că Samuil Micu este autorul acestora, după cum reiese din următoarele adnotări:

Gen. 1:10: *Şi au numit Dumnezeu uscatul pământ şi adunările apelor le-au numit mări (d). Şi au văzut Dumnezeu că easte bine. 10. (d) Tot lacul şi toată adunarea apelor să numesc mări. S. Ieronim.*; Gen. 3:7: *Şi s-au deşchis ochii (a) amînduror, şi au cunoscut că era goli, si au cusut frunze de smochin, şi şi-au făcut acoperemînturi împregiurul trupului. 7. (a) Nu de ochii cei trupeşti, ci de priceaperea minţii, Sfîntul Ioan Gură de Aur.*

4. Avînd un conţinut valoros pentru cititor, notele explicative îmbogăţesc orizontul de cunoaştere al acestuia prin diversitatea de informaţii aduse, oferindu-i şi posibilitatea de a avea o privire mai profundă asupra fenomenului lingvistic, asupra procesului de traducere, asupra termenilor religioşi şi asupra elementelor constitutive ale ritualului religios. Un grup consistent de 49 de glose explicative, aparţinînd integral traducătorului român, prezintă un conţinut informaţional deosebit, referindu-se la:

- unităţi de măsură (Ex. 17:7, n. 36. (a): *Gomor era a zeacea parte a unei măsuri jidoveşti, carea să chema ifi. Osibite sînt aceale măsuri de ale noastre.)*;

- plante (Ex. 22:29, n.(e): *Adecă: pîrgă holdelor; (j) Adecă: a viilor.*);

-animale (Ex. 13:12, n. (b): *Turme, cirezi, ciurzi, adecă din toate dobitoacele.*);

-vestimentaţie (Ex. 39:27, n.(a) *Rochiile sînt haină cu carea să încinge, mai lungă ceva decît cum au zidarii cînd lucră.*);

- termeni religioşi (Ex. 34:28 n. (a) *Cuvintele legii, ceale zeace porunci;* Gen. 1:1, n. (a) *Întru început, adecă, mai înainte de a face alte lucruri care să văd. Sau la începutul vremii. Sau cu cuvîntul, adecă prin Fiiul, Carele easte Cuvîntul lui Dumnezeu.*);

- toponime (Gen. 14:2, n. (a) *Valacul acesta easte cetatea carea pre vreamea lui Moisi să chema Sigor.*);

- elemente ale ritualului religios (Ex. 29:41, n. (v) *După jertva cea de dimineaţă, adecă, într-acel chip să se facă, să se jertvească şi al doilea miel, şi să se toarne vin la el, cum s-au făcut şi cel ce s-au jertvit dimineaţa.*).

5. Fiind privită de cele mai multe ori cu reticenţă de traducători din cauza caracterului său de segmentare a lecturii, strategia glosării împleteşte vocea textului-sursă cu cea a traducătorului, aducînd o completare logicii textului. Cele 16 glose completive (Gafton 2005: 196-268) inventariate în cele două cărţi biblice analizate sunt rezultatul necesităţii resimţite de către cărturarul român, în încercarea

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

sa de a exprima cît mai precis sensul, de a clarifica contextul enunţiativ, de a se elibera oarecum de constrîngerile impuse de o traducere dominată de literalitate şi de structurile rigide impuse de cele două limbi intrate în contact prin procesul traducerii.

Din această categorie de glose, care încorporează în majoritatea situaţiilor forme verbale variate, alegem spre exemplificare următoarele versete: *Şeapte zile veţi mînca azime, iară a şeaptea zi (a) sărbătoare Domnului.*; 6. (a). *Veţi ţinea.* (Ex. 13:6, n. (a); *Şi acum blăstămat (d) tu de pre pămîntul care au deşchis gura sa să priimească sîngele fratelui tău din mîna ta!* 11.(d) *vei fi* Gen. 4:11, n. (a)).

2.1.1. Strategii traductive cu implicaţia glosării

1. Încercînd să depăşească obstacolul cultural şi lingvistic şi să pătrundă în universul textului sursă, Samuil Micu şi-a exprimat prin strategia glosării interesul pentru realizarea unei traduceri adecvate limbii şi culturii româneşti, prezentînd în glose variante secundare de traducere a unui verset (Ex. 28:34 *Şi va purta Aaron păcatele celor sfinte (a), oricîte vor sfinţi fiii lui Israil, a toată darea sfintelor lor, şi va fi pre fruntea lui Aaron pururea priimită lor înaintea Domnului.* n. (a) *Şi va purta Aaron păcatele celor ce au adus şi au sfinţit daruri sau jertve lui Dumnezeu. Sau va purta păcatele, pentru care au adus şi au sfinţit daruri sau jertvă Domnului*) sau făcînd trimitere la „tălmăcirea" altor traducători (Gen. 49:6 n. (v) *Unii tălmăcesc: întru adunarea lor nu să vor grăi ceale înalte ale meale*), oferind astfel cititorului opţiuni diferite de înţelegere a textului.

2. Minuţios compilate de filologul român, seriile sinonimice întîlnite în 7 glose ale lui Samuil Micu reflectă modelul de critică textuală al ediţiei Franeker, realizat de Lambert Bos (Pavel 2001: 5). O astfel de situaţie este prezentă în Gen. 49:3 „*Grece.: scliros, latin.: durus, adecă vîrtos, greu, aspru, cumplit;*" pentru termenul *cumplit*. În majoritatea versetelor analizate, Samuil Micu este consecvent cu *Biblia* de la Bucureşti, păstrînd termenii acesteia, însă glosează în notele sale sinonime adecvate limbii timpului său.

2.1.2. Strategii traductive implicate în procesul de revizuire a *Bibliei* de la Bucureşti (1688)

1. Spre deosebire de celelalte trimiteri făcute de traducătorul ardelean, glosele, care fac trimitere la *Biblia* de la Bucureşti, 23 la număr, consemnează omisiuni, explicitări de natură sinonimică, referiri la tehnica de traducere şi lămuriri pentru o înţelegere mai bună a textului.

Raportarea la textul B1688 este realizată în trei moduri diferite prin intermediul glosării, permiţîndu-ne în acelaşi timp să observăm anumite strategii traductive.

În prima situaţie se poate observa fidelitatea traducătorului ardelean faţă de SEPT. FRANEK; totuşi, în adnotări, acesta face trimitere la segmente de conţinut absente din traducerea sa, dar care sunt prezente în *Biblia* de la Bucureşti şi corect

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

traduse conform ediţiei FRANKF.

O altă modalitate se prezintă atunci cînd Samuil Micu preia soluţia de traducere din B1688, aşezînd-o între paranteze şi expunînd în mod explicit acest fapt în adnotare.

În cel de-al treilea caz, Samuil Micu, deşi traduce conform ediţiei Franeker, compensează sensul prin trimiterea făcută la B1688. În această situaţie putem observa opţiunea de traducere a versetului din tipăritura cantacuzinească, cu mici diferenţe de ordin lexical sau de topică faţă de B1795, şi, astfel, avem o soluţie secundară de traducere, propusă de cărturarul ardelean.

2. Din cadrul celor 23 de glose cu trimitere la *Biblia* de la Bucureşti*,* 9 prezintă omisiuni, sub formă nominală, a unor subordonate relative sau a unor fraze din textul de la Blaj.

Printr-o analiză comparativă cu textul grecesc, ediţiile Franeker şi Frankfurt (respectiv SEPT. VEN.), dar şi cu manuscrisele 45 şi 4389, şi mai ales cu textul de la 1688 am constatat inconsecvenţe considerabile între cele două traduceri româneşti. Pentru a sugera complexitatea traducerii lui Samuil Micu prezentăm un exemplu în tabelul următor:

Ediţii	Gen. 32:29
B1795	*Şi au întrebat Iacov şi au zis: „Spune-mi numele Tău" Iară el au zis: „Pentru ce întrebi tu numele Mieu (a) ?" Şi l-au binecuvîntat pre dînsul acolo.* *29. (a) Bibliia cea veachie rumî. are: pentru ce întrebi tu numele Mieu, care easte minunat.*
B1688	*Şi întrebă Iácov şi zise: „Spune-m numele tău". Şi-i zise: „Pentru că ci aceasta întrebi tu numele mieu, carele iaste minunat?" Şi-l blagoslovi pre dînsul acoló.*
MS. 45	*(...) „Pentru că ci aceasta întrebi tu numele mieu, carele iaste minunat"?*
MS. 4389	*(...) „Pentru ce întrebi de numele mieu, că numele mieu iaste minunat*"
FRANKF.	*(...) ὅ ἐστι θαυμασόν*
SEPT. FRANEK.	Absent

Aceste inconsecvenţe cu privire la propoziţia relativă *ὅ ἐστι θαυμασόν* (FRANKF., Gen. 32:29) întîlnite în versetele biblice româneşti prezentate în această secţiune se datorează nu unei erori a lui Samuil Micu, de omitere a acestui segment de text, mai ales dacă subliniem faptul că traducătorul ardelean adnotează minuţios

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

aceste diferenţe, făcînd trimitere la *Biblia* de la Bucureşti, ci diferitelor versiuni greceşti avute drept sursă pentru traducerea celor două texte biblice româneşti. O observaţie importantă pentru procesul traducerii acestui verset o formulează Bartolomeu Anania în ediţia sa, în nota b: *Această ultimă menţiune nu se află în toate versiunile Septuagintei*, teologul atrăgînd astfel atenţia asupra segmentului *ὅ ἐστι θαυμασόν*, care nu este prezent în toate versiunile *Septuagintei*. O situaţie asemănătoare cu cea precedentă o întîlnim în *Facerea*, versetul 8, capitolul 12 unde sintagma *care i s-au arătat lui* este omisă în mod voluntar de către filologul român în traducerea sa: *Şi s-au dus de acolo în munte către răsăritul lui Vetil, şi s-au întins acolo cortul său în Vetil, lîngă mare, şi Anghe către răsărit, şi au zidit acolo oltariu Domnului, şi au chemat numele Domnului*. Samuil Micu încearcă, prin intermediul adnotării redactate acestui verset n. (a) *Bibliia cea rom. are: Domnului, Celui ce S-au arătat lui*, să rămînă fidel textului Sept Franek. *καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνοματι κυρίου*, însă fără să piardă din vedere revizuirea textului de la 1688. Această unitate de traducere „omisă" este transpusă în mod fidel din SEPT. VEN. (...) *καὶ ἐπεκαλέσατο ἐπὶ τῷ ὀνοματι κυρίου τῷ αυτῷ* în B1688 prin (...) *şi numi pre numele Domnului care i s-au arătat lui*.

3. Trimiterile la textul B1688 demonstrează revizuirea atentă realizată de Samuil Micu asupra textului din secolul al XVII-lea, dar şi fidelitatea traducătorului din secolul al XVIII-lea faţă de ediţia Franeker. În cele mai multe exemple, Samuil Micu se situează, în procesul traducerii, în limitele textului-sursă, făcînd în acelaşi timp trimitere în glose la B1688. Într-un număr mai redus din versetele adnotate, Samuil Micu optează pentru a păstra soluţia de traducere din *Biblia* de la Bucureşti, recunoscînd opţiunea în glosele respective şi redactînd-o între paranteze. Un astfel de exemplu ar fi: *Şi toate vasele, şi toate unealtele, şi ţeruşii (b) curţii de aramă (şi vei face haine vinete şi mohorîte şi roşii, ca să slujească cu eale întru ceale sfinte) (v)*, n. (v) *Ce să cuprinde într-acest parentesis din cea veachie Biblie s-au pus* (Ex. 27:19). Atent la elementele obscure din text, Samuil Micu a reuşit de cele mai multe ori să rezolve situaţiile complicate de transfer lingvistic, de adaptare şi de echivalare şi prin glosele redactate. În secvenţa următoare supunem analizei comparative trei versete în care Samuil Micu face trimiteri la textul grecesc şi la textul biblic de la 1688 cu privire la termenii *cuvînt* şi *lucru*, după cum urmează:

Ediţii	Ex. 2:14
B1795	*Iară el au zis: „Cine te-au pus domn şi judecătoriu preste noi? Au, doară, vei să mă ucizi tu, precum ai ucis ieri pre eghiptean?" Şi temîndu-să Moisi, au zis: „Oare cum s-au vădit (a) lucrul acesta?"* *14. (a) Grece.: cuvîntul.*
B1688	*Şi cela zise: „Cine te-au pus boiaren şi judecătoriu pre noi? Au doară vei tu să mă ucizi tu în ce chip ai ucis ieri pre eghiptean?" Şi să spămîntă Móisi şi zise: „De ce s-au făcut aşa dovedit acest cuvînt?"*

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

MS. 45	*Şi cela dzise: „cine te-au pus boiarin şi giudecător pre noi? Au doară vei tu să mă ucizi în ce chip ai ucis ieri pre eghipteanu?" Şi să spăimîntă Moisi şi dzise: „De s-au făcut aşea arătat acesta cuvîntul?"*
MS. 4389	*Iar el zise: „Cine te-au pus domn sau judecător preste noi? Au vei tu să mă ucizi cum ai ucis ieri pre eghipteanin"? Iar Moisei, temîndu-se, dzise: „Dară de se va auzi acest cuvînt?*
SEPT. FRANEK.	(...) *Εἰ ὕτος ἐμφανὲς γέγονε τὸ ῥῆμα τοῦτο.*
ANANIA	(...) *Şi s'a spăimîntat Moise şi a zis: „Ieşit-a oare la lumină fapta pe care am făcut-o?"*
SEPT. NEC	(...) *Moise s-a înfricoşat şi a zis: „Oare s-a aflat lucrul acesta?"*
ΣΕΠΤ.'ΕΝ.	*Εἰ ὕτος ἐμφανὲς γέγονε τὸ ῥῆμα τοῦτο*

Din simpla comparaţie a traducerilor cu originalul grecesc al acestui verset propus pentru analiză (Ex. 2:14) reiese că traducătorul din secolul al XVII-lea, ca şi cel din secolul al XVIII-lea, traduc conform sensului impus de termenul grecesc *ῥῆμα*, păstrînd în măsuri diferite fidelitatea faţă de textul biblic. Spre deosebire de traducătorul de la 1688, ca şi de MS. 45 şi MS. 4389, filologul ardelean traduce grecescul *τὸ ῥῆμα τοῦτο* (SEPT. FRANEK.) din Ex. 2:14 prin *lucrul acesta* şi nu prin sintagma *cuvîntul acesta*. Sensul este intuit corect de Samuil Micu pentru acest context prin *Oare cum s-au vădit (a) lucrul acesta?" şi nu „De ce s-au făcut aşa dovedit acest cuvînt?"*, cum întîlnim în B1688, mai ales avînd în vedere că Samuil Micu adnotează în mod explicit trimiterea la sensul secundar din limba greacă: *14. (a) Grece.: cuvîntul.* (B1795, Gen. 2:14)**.** În cel de-al doilea exemplu ales referitor la substantivul *ῥῆμα* traducătorii optează pentru aceeaşi soluţie de traducere a cuvîntului, echivalînd în ambele cazuri secvenţa *μετὰ δὲ τὰ ῥήματα* (SEPT. FRANEK., Gen. 15:1) prin *iară după cuvintele aceastea*, opţiune comună pentru cele două texte biblice româneşti. Astfel, Samuil Micu încearcă să rezolve acest literalism prin trimiterea la sensul se-cundar din textul grecesc şi atrăgînd atenţia asupra dublului sens avut de termenul *ῥῆμα* şi anume de 1. 'that which is said or spoken, a word, saying, expression, phrase'. 2. 'also the thing spoken of, a thing'. (Liddell-Scott, s.v.). Traducătorul ro-mîn alege sensul secundar al acestui cuvînt grecesc, însă mult mai corespunzător contextului discutat şi în consecinţă limbii române. Pornind de la aceste date, subli-niem că gr. *ῥῆμα*, alături de *λόγος*, traduc în *Septuaginta* ebr. *da'ba'r* 'cuvînt', dar *ῥῆμα* a preluat în *Septuaginta* şi sensul de 'eveniment, care prin cuvînt este fixat şi relatat'. Semnificativ este că evreii considerau că orice cuvînt rostit trebuie să reflecte raportul real dintre el şi conceptul exprimat.

Ultimul dintre versetele analizate atrage atenţia prin glosarea realizată cu privire la cele două sensuri discutate anterior. Cunoscînd sensurile termenului grecesc *ῥῆμα* (SEPT. FRANEK., Gen. 21: 6), Samuil Micu atrage atenţia în glosa sa asupra unei posibile inconsecvenţe. Într-un mod asemănător Lambert Bos, cu toate că preferă, în textul său, termenul *ῥῆμα,* adnotează acestui verset următoarele versiuni

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

biblice unde poate fi uşor constatată alternanţa termenilor: *Codicem Alexandrinum Manuscriptum* (*Ms. A. ἐποίεσεν τὸ πρᾶγμα τοῦτο*), *Cotonianum Manuscriptum* (Ms. Cot. *ἐποίεσε τὸ ῥῆμα τοῦτο*), *Editionem Complutensem* (*C. ed. item habet ῥῆμα*), *Editionem Aldinam* (*Ald. ἐποίεσεν σοι τὸ πρᾶγμα τοῦτο*), subliniind astfel problematica acestor termeni şi contextualizarea diferită din diferite ediţii.

Ediţii	Gen. 21:26
B1795	*Şi Avimeleh au zis lui: „Nu am ştiut cine au făcut ţie lucrul acesta (g), nici tu nu mi-ai spus, nici eu nu am auzit, fară numai astăzi. 26. (g) Grece.: cuvîntul acesta, iară jidoveaşte: lucrul acesta, şi româneaşte, încă vine mai bine lucrul decît cuvîntul.*
B1688	*Şi zise lui Avimeléh: „N-am ştiut cine au făcut ţie lucrul acesta; nice tu mi-ai spus, nice eu am auzit, fără numai astăzi.*
MS. 45	*Şi dzise lui Aviméleh: „N-am ştiut cine au făcut ţie acesta lucru. Nice tu mi-ai spus, nice eu am audzit fară numai astădzi".*
MS. 4389	*Şi zise Avimeleh: „N-am ştiut cine au făcut acest lucru ţie. Nici tu nu mi-ai spus, nici eu nu am auzit pînă astăzi".*
SEPT. FRANEK.	(...) *Οὐκ ἔγνων τίς ἐποίησέ σοι τὸ ῥῆμα τοῦτο·* - *în notă πραγμα* *Nota 59- Ms. A. ἐποίεσεν τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Ms. Cot. ἐποίεσε τὸ ῥῆμα τοῦτο. C. ed. item habet ῥῆμα. Ald. ἐποίεσεν σοι τὸ πρᾶγμα τοῦτο.*
ANANIA	*Dar Abimelec i-a zis: „Nu ştiu cine ţi-a făcut lucrul acesta! Nici tu nu mi-ai spus mie nimic, nici eu n'am auzit decît astăzi".*
SEPT. NEC	*Abimeleh i-a zis: „Nu ştiu cine a făcut asta. Tu nu mi-ai spus nimic şi eu abia astăzi am aflat."*
ΣΕΠΤ.'ΕΝ.	*Οὐκ ἔγνων τίς ἐποίησέ σοι τὸ πρᾶγμα τοῦτο*

Avînd în faţă trei versiuni, Samuil Micu pare permanent preocupat să realizeze o traducere adecvată conţinutului şi formei limbii-ţintă, păstrînd caracteristicile textului-sursă. Semnificativă este preocuparea sa continuă de a respecta norma limbii române, prin încercarea de a acomoda semantic termenii care pot crea anumite confuzii. De asemenea, interesant este faptul că unii traducători moderni (SEPT. NEC) preferă, probabil din cauza alternanţei, să omită substantivul discutat, utilizînd numai forma pronumelui demonstrativ.

4. O adnotare izolată în cartea *Ieşirea*, capitolul 38, versetul 8, ne indică faptul că traducătorul român recunoaşte drept sursă „Bibl. Sirienească", iar pentru comparaţie trimite la textul românesc de la 1688 şi la cel latinesc, considerînd importantă precizarea echivalentului întîlnit în cele două texte: *Şi au făcut spălătoare de aramă, şi temeiul ei de aramă întră (a) oglinzile muierilor celor ce au postit, care au postit la uşile cortului mărturiei (b). 8. (a) Întră, am luat din Bibl. Sirienească; cea românească şi latinească are din, în loc de întră. (b) Celor ce au postit, adecă a muierilor care străjuia la uşea cortului.*

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

2.1.3. Strategii traductive cu privire la termeni de origine grecească

Cugetînd asupra rezultatului traducerii, Samuil Micu adnotează 24 de trimiteri la textul grecesc. Dintre acestea am adus în discuţie cîteva exemple:

1. Comparînd versetul 21, capitolul 4 din cartea *Facerii* din B1795: *Şi numele fratelui lui Iuval; acesta au fost care au izvodit canonul şi alăuta (i)* cu versetul corespunzător din B1688: *Şi numele fratelui lui, Iuvál; acesta era care au/arătat canonul şi copuzul,* am constatat o concordanţă cu privire la echivalarea termenului grecesc *ψαλτήριον* (SEPT. VEN., SEPT. FRANEK.) prin *canon*, 'instrument muzical de origine orientală, formată dintr-o ladă sonoră trapezoidală, cu coarde puse în vibraţie cu amîndouă mîinile', fiind un împrumut din greacă prin filieră slavonă (cf. MDA), însă termenul gr. *κιθάραν* (SEPT. VEN., SEPT. FRANEK.) este tradus în *Biblia* de la Bucureşti şi MS. 45 prin *copuz* 'un instrument cu coarde', termen de origine turcă, care nu pare a fi fost niciodată răspîndit şi fixat în limbă, precum dovedesc multele variante şi nevoia de a-l glosa (cf. DLR). MS. 4389 prezintă, pentru acelaşi context, forma schimbată fonetic de plural *căpuzele*, iar *Biblia* de la Blaj, termenul *alăuta*, termen cu etimologie multiplă (tc. *laut*, ngr. *λαούτα*), care desemnează 'orice instrument muzical cu coarde care produce sunete prin ciupire, cobză, harpă' (cf. DLR). Semnificativă este glosa *i* adnotată la acest verset: 21. (i) *În grecie: carele au izvodit Psaltirea şi ceaterea, adecă muzica*, formulă prin care Samuil Micu preciza mai clar sensul acestor echivalări, încercînd să identifice instrumentele muzicale semnalate, probabil motivat de inconsecvenţa prezentată de aceşti termeni în versiunile paralele utilizate de Samuil Micu, după cum se poate observa în VULG.: *psalterium et cithara.* (Gen. 4:21).

2. Glosele cu trimitere la textul grecesc deţin, alături de astfel de echivalenţe, şi glose explicative, serii sinonimice cu funcţie de îmbogăţire, precizare şi clarificare a sensului. Astfel, în Gen. 36:15: *Aceştia sînt domnii (b) fiiului lui Isav, fiii lui Elifas, celui întîiu născut a lui Isav, domnul Teman, domnul Omar, domnul Sofar, domnul Chenez.,* cărturarul glosa *15. (b) Grece.: Aceştia sînt ighemonii, care cuvînt rumîneaşte-l putem zice povăţuitori, voivozi, domni, aşea şi mai jos*, completînd sensul şi facilitînd înţelegerea prin precizarea echivalentul grecesc şi a seriei sinonimice.

3. Un context de traducere interesant l-am observat prin compararea versetului 8, capitolul 19 din *Facerea* din B1795 cu acelaşi verset din B1688, dar şi cu MS. 45, MS. 4389, după cum urmează:

Ediţii	Gen. 19:8
B1795	*Ci am eu doao feate, care n-au cunoscut bărbat, pre acealea voiu scoate la voi, şi vă faceţi treaba cu eale după cum va plăcea voao, numai asupra bărbaţilor acestora să nu faceţi nedrept, pentru că au întrat supt acoperemîntul casii meale (b)".*
B1688	*Iară sînt la mine feate carele n-au cunoscut bărbat; scoate-le-voiu pre eale la voi şi vă faceţ treaba cu eale după cum va plăcea voao,*

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

	numai la oamenii aceştea să nu faceţ strîmbătate, pentru căci au întrat supt acoperemîntul stîlpilor miei".
MS. 45	*Iară sîntu la mine fête carele n-au bărbat; scoate-le-voi pre êle la voi şi vă tribuiţi cu êle după cum va plăcea voao, numai la aceştia oameni să nu faaceţi strîmbătate pentru care lucrul au întrat la acoperemîntul stîlpilor miei.*
Ms. 4389	*... fête care nu ştiu bărbat: ce...scaoate la voi şi veţ face cu dîn(sele cum) vă place numai bărbaţilor... să nu le faceţ răotate căci au ... (sub) acoperemîntul casei mele.*
SEPT. FRANEK.	*(...) ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δοκῶν μου.*
SEPT. VEN.	*(...) ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δοκῶν μου.*

Samuil Micu glosa la acest verset următoarea trimitere la textul grecesc: *8. (b) Grece.: supt acoperemîntul grinzilor meale*, prezentînd astfel prin adnotare o soluţie secundară de traducere. Termenul grecesc pe care îl transpune prin *casă* traducătorul ardelean, dar prezent şi în MS. 4389, este *ἡ δοκός*, 'a wooden beam or bar: a shaft' (Liddell-Scott, s.v.), substantiv care înseamnă 'stîlp'. De fapt, Samuil Micu intuieşte sensul general al acestui termen în versetul discutat şi traduce termenul grecesc prin substantivul *casă*, diferit de cel tradus literal în B1688 şi în MS. 45 prin *stîlp*. Metoda de traducere adoptată de Samuil Micu pentru acest context constă în înlocuirea termenului specific cu unul general, care apare mai uşor de intuit în acest caz.

Putem astfel constata că în privinţa cuvintelor de origine grecească Samuil Micu abordează strategia glosării pentru a oferi informaţii privitoare la etimologie sau pentru a prezenta formele calchiate, indiferent de tehnica traductivă aleasă în text: calc sau împrumut. În exemplele alese pentru această categorie de adnotări, care fac trimitere directă la textul grecesc, soluţia utilizată cu precădere de traducător în cazul elementelor greceşti este cea a împrumutului.

2.2. Calcul şi împrumutul lingvistic

Se poate vorbi despre o diversitate de opinii cu privire la definirea şi clasificarea calcului lingvistic, fenomen important care este prezent totdeauna în relaţie cu traducerea şi împrumutul lingvistic. Dubla esenţă a calcului ca tehnică internă de dezvoltare a vocabularului, a frazeologiei unei limbi, pe de o parte, şi elementul extern datorat sursei străine, pe de altă parte, implică şi fenomenul împrumutului, care în anumite situaţii face parte constitutivă, alături de calchiere, în traducerea unui cuvînt sau a unei unităţi frazeologice. Spre deosebire de împrumut, care solicită din partea vorbitorului competenţe speciale de pronunţie, calcul lingvistic are marele avantaj de a fi adecvat pronunţiei şi normei limbii receptoare. Însă, după

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

cum observa Theodor Hristea[6], împrumutul lexical este cel care apropie limbile, iar calcul lingvistic este cel care le diferenţiază.

Utilizat odată cu apariţia traducerilor, întîlnit mai ales în lucrările traducătorilor bilingvi, cu o importanţă deosebită la nivel lingvistic şi cultural, calcul lingvistic este, în sens larg, un proces de traducere literală dintr-o limbă-sursă într-o limbă-ţintă a unui sens, a unui cuvînt sau a unei construcţii cu ajutorul limbii receptoare. Fenomen lingvistic important pentru constituirea vocabularului unei limbi, însă de mare utilitate şi fineţe pentru traducători, calcul este definit ca fiind „un fenomen lexical complex prin care se desemnează un important mijloc de îmbogăţire a vocabularului unei limbi, plasat la intersecţia dintre mijloacele interne şi externe de îmbogăţire a acestuia" (DŞL 2005: 91). În teoria şi practica traducerii, ca şi în lucrările de lexicologie se operează cu trei criterii de clasificare a calcului: la nivelul cantitativ, la nivelul lingvistic şi la nivelul extensiei lexicale, distingîndu-se astfel între calc integral / calc total / calc de structură, pe de o parte, iar pe de altă parte, calc parţial / semicalc; între calc gramatical şi calc semantic; între calc lexical şi calc frazeologic / de expresie.

Considerat de către cercetători a fi cel mai bine reprezentat în limba română în textele biblice şi în perioada de formare a limbii române literare, calcul lexical constituie un procedeu prin care „se atribuia unor cuvinte din limba traducătorului a unor sensuri proprii originalului grecesc sau ebraic" (Arvinte 2001: XCIV). Existenţa calcului lingvistic este strîns legată de cea a împrumutului, fenomene necesare etapei de evoluţie în care se situa limba română, după cum am punctat mai sus. Deoarece şi ordinea cuvintelor reprezenta un mister în concepţia traducătorilor vechi, începînd cu Ieronim, iar singura strategie de traducere era caracterizată de literalitate, cărturarii au recurs la fineţea de conţinut şi expresie a calcului din obligaţia pe care o resimţeau pentru respectarea textului sacru. Calcul lexical[7] necesită permanenta raportare şi cunoaştere a sursei greceşti şi uneori, a celei ebraice, dar şi compararea cu anumite versiuni paralele în vederea obţinerii unei perspective corecte şi precise. Din numărul mare de termeni am ales să exemplificăm două situaţii.

În B1688 constatăm o prezenţă mai mare a calcului; în B1795 se poate constata în unele cazuri păstrarea termenilor calchiaţi din B1688, dar şi prezenţa împrumutului, existînd o alternanţă a acestora pe parcursul textului biblic. Termenul de origine greacă *catapeteasma*, care desemnează 'vălul care despărţea partea numită Sfîntă de sfînta sfintelor, unde se află chivotul legii' (cf. MDA), din B1795, Ex. 39:34: *Şi catapeteasma (b) şi sicriiul mărturiei, şi rudele lui şi jertvenicul.* este explicat în glosa b astfel: *34. (b) Catapeteazma easte cuvînt grecesc, carea sămneazǎ*

[6] *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogăţire a vocabularului*, în *Sinteze de limbă română*, Editura Albatros, Bucureşti, 1984, p. 100-121.

[7] La nivelul calculului lexical, putem distinge între calc lexical semantic şi calc lexical de structură (Hristea 1984: 106) sau între calc lexical de semnificat şi calc lexical de expresie (Munteanu 2008a: 84).

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

acoperemînt de pînză, cum sînt la oltare dverile ceale de pînză. Această notă arată preferinţa traducătorului ardelean pentru termenii de origine grecească atunci cînd echivalentul românesc era neclar. Adnotarea discutată, deşi este o formă calchiată, are rolul de a informa receptorul cu privire la termenul de origine greacă, pe care numai un vorbitor nativ l-ar fi putut înţelege pe deplin, dar şi asupra unei realităţi mai puţin cunoscute de acesta. Trebuie menţionat faptul că cele două texte biblice româneşti (B1688, B1795) utilizează pentru acest context termenul *catapeteasma*, împrumut cu caracter neologistic, şi nu forma *acoperemînt*, calc lexical de semnificat după gr. *καταπέτασμα* (< *καταπετάννυμι* „a acoperi") (Munteanu 2008: 113). Spre deosebire de acestea, MS. 45 prezintă pentru acest verset forma calchiată *acoperemîntul*: *Şi acoperemîntul, şi sicriiul mărturiei, şi verigile lui, şi acoperemîntul.* (Gen. 39:35).

Deşi Samuil Micu încearcă o reînnoire a lexicului, el este totuşi precaut în opţiunile sale, iar o situaţie de acest fel o constituie alternanţa termenului calchiat din greacă *a binecuvînta* cu termenul împrumutat din slavonă, mai vechi, *a blagoslovi*, din B1688, după cum se poate observa din exemplul: *Şi blagoslovi Dumnezău a şasea zi faptele care le-au făcut* (B1688, Gen. 2:3), în comparaţie cu *Şi bine au cuvîntat Dumnezeu zioa a şeaptea şi o au sfinţit* (B1795, Gen. 2:3). Aceşti termeni, redau acelaşi termen în sursele greceşti (SEPT. VEN.; SEPT. FRANEK.), *εὐλογέω*, care are sensul 'a vorbi ce este bine'; 'a vorbi de bine'; 'a binecuvînta'. (cf. Badea, s.v). Rămase în uz în modernitate aproape exclusiv în limbajul clerului, *binecuvînta*, *binecuvîntare* şi *binecuvîntat*, „forjate după modele clasice, au înlocuit abia din secolul al XIX-lea în texte termenii *blagoslovit*, *blagoslovi*, *blagoslovenie*" (Munteanu 2008: 168). Încă din perioada veche s-au creat dublete sinonimice de felul lui *blagoslovi* şi *binecuvînta*, explicabile sub influenţa slavonului ***благословити*** format din ***благо*** 'bine' + ***словити*** 'a cuvînta', astfel termenul străin fiind, pe de o parte, împrumutat şi, pe de altă parte, calchiat (Hristea 1984: 116).

Împrumutul este în cazul lui Samuil Micu o opţiune de traducere constantă, mai ales în cazul denumirilor pentru păsări, el preferînd termenii de origine greacă, spre deosebire de textul B1688, care este mai conservator. Astfel în Deut.14:12, pentru denumirile de păsări din SEPT. FRANEK., SEPT. VEN. *τὸν ἀετὸν καὶ τὸν γρύπα καὶ τὸν ἁλιαίετον* (14:12), întîlnim în B1795 denumirile *vulturul, gripa şi alietul*, *gripa* şi *alietul* fiind împrumuturi din greacă, iar B1688 redă aceşti termeni prin împrumut: *gripsorul* şi prin calc lingvistic: *vulturul de mare*. Termenul grecesc *πορφυρίωνα* (Deut. 14:18) este redat în B1688 prin termenul *păun*, iar B1795 prezintă forma împrumutată *porfirionul*. Un alt exemplu care prezintă interes este în Deut. 14:18 din SEPT. VEN. şi SEPT. FRANEK. *χαραδριόν*, tradus de Micu prin împrumutul *haradrionul*, iar în B1688 acesta apare sub denumirea de *şoim*. Un exemplu cu o traducere deosebită identificat în Deut. 14:17 este *νυκτικόρακα*, redat de Samuil Micu în mod rafinat prin calcul *corbul de noapte*, spre deosebire de B1688, care prezintă forma *lipitoare* (MLD, 1997: 231). La versetul 19 al acestui capitol Micu glosa în nota a: *Aceste jivini, în cea veachie, unele cu atît nume se numesc şi cu alt rînd se pun.*

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

Calcul lingvistic, spre deosebire de celelalte procedee de traducere înregistrate, prin caracterul său selectiv şi nuanţat necesită o analiză în detaliu şi o atenţie deosebită. O clasificare cu aplicaţie pe domeniul biblic a calcului lingvistic în stadiul cercetării actuale o reprezintă cea concepută de Eugen Munteanu, în studiile dedicate acestui fenomen cultural şi lingvistic[8]. Astfel, cercetătorul distinge în cadrul calculului lingvistic următoarele tipuri şi subtipuri: calcuri frazeologice, calcuri lexicale de semnificat (rezultate prin confuzie, prin echivalare mecanică, prin substituţie) şi de expresie, calcuri gramaticale (calcuri morfo-sintactice). Pentru a sublinia aceste categorii oferim cîteva exemple. Calcurile frazeologice, reprezentate în domeniul biblic mai ales de expresiile idiomatice preluate din ebraică, caracterizează astăzi în mod special stilul religios, iar cele mai multe dintre acestea au o evoluţie precisă, fiind preluate literal de textul grecesc şi apoi de versiunile consecutive. Astfel de exemple întîlnim în cazul sintagmelor *cîntarea cîntărilor*, *sfînta sfintelor* etc., ele prezentînd structura specifică limbii ebraice nume + acelaşi nume în genitiv pentru a exprima superlativul (Munteanu 2008: 73). Există însă şi cazuri speciale, în care sintagma nu este preluată de *Septuaginta*, şi, în mod surprinzător, poate fi constatată în versiunile româneşti. În Gen. 43:16 din B1688 întîlnim forma *junghe jungheri*, iar în acelaşi verset din B1795 întîlnim *giunghie giunghieri* care redau ebraicul *u-tvoakh tevakh* (Loría-Rivel 2004: 235) cu sensul '*şi jertfeşte jertfe*'. Interesant este faptul că textele sursă, SEPT. VEN. şi SEPT. FRANEK., prezintă forma *καὶ σφάξον θύματα* cu sensul 'şi sacrifică jertfe'. Trebuie menţionat că *Biblia* slavonă şi *Vulgata* prin *et occide victimas* nu prezintă acest calc, iar MS. 45 prezintă forma identică cu cea din B1688, în timp ce MS. 4389 este fidel textului slavon: *şi junghe o vită*.

Calcurile gramaticale, reprezentînd copierea sau împrumutarea unui procedeu morfologic sau sintactic din limba-sursă în limba-ţintă, sunt considerate în general de cercetători ca fiind caracterizate de consecvenţă şi echilibru, spre deosebire de calcurile lexicale, mult mai numeroase şi instabile. Un astfel de caz îl întîlnim în Ex. 8:14 în B1688 şi B1795 în sintagma *şi le adunară clăi clăi*, calchiată după SEPT. VEN. şi SEPT. FRANEK., *καὶ συνήγαγον αὐτοὺς θιμωνίας-θιμωνίας*, cu sensul 'şi le-au adunat grămezi grămezi'. La rîndul său, *Septuaginta* calchiază reduplicarea cu valoare de mulţime sau totalitate din textul ebraic *va-itsvəru otam khomorim khomorim* cu sensul 'şi le-au adunat grămezi grămezi' (Loría-Rivel 2004: 237-238).

2.3. Parafrazarea

Procesul traducerii presupune un spectru larg de metode şi procedee de transpunere, începînd de la polul literalităţii spre cel al libertăţii. Parafrazarea este

[8] *Lexicologie biblică românească*, 2008; *Lexicalizarea în limba română a conceptelor de origine biblică*, 2008; *Interferenţe lingvistice greco-române în actul traducerii (Mărgăritarele lui Ioan Hrisostomul*, Bucureşti, 1691) 2003-2004, *Influenţa modelelor clasice asupra traducerilor româneşti din secolul al XVII-lea. Lexicul*, 1993; *Tipuri de calcuri lexicale în Biblia de la Bucureşti (1688) şi versiunile preliminare contemporane (cu exemplificări din Cartea Înţelepciunii lui Solomon)*, 1992.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

un „procedeu de traducere directă, subclasă a traducerii literale, constînd în traducerea fiecărui cuvînt din textul sursă prin corespondentul său lexical" (Lungu-Badea 2008: 105). Atunci cînd traducătorul nu găseşte echivalentul impus de norma estetică a textului şi nu îi sunt permise alte strategii, parafrazarea este legitimă, chiar dacă forma textului va fi secundară ca importanţă. James Barr consideră parafrazarea ca fiind un termen utilizat pentru o traducere în mod drastic liberă şi care implică „o rescriere tot atît de drastică, în care este dată o impresie foarte generală a întregului, însă este păstrată o legătură parţială sau nu este păstrată nici o legătură cu ordinea cuvintelor"[9] (Barr 1979: 279-280). Această metodă de traducere orientată spre limba-ţintă lămureşte înţelesul dificil, neclar, completează lacunele, restabileşte cursul fluent al ideilor prin introducerea în anumite puncte a unor particule sau cuvinte (cf. Loría-Rivel 2004: 285-286). Un exemplu îl întîlnim în Gen. 5:7 şi 10, unde textul grecesc al SEPT. VEN.: *καὶ ἔζεσεν Σηθ μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Ενως* (Gen. 5:7); *καὶ ἔζεσεν Ενως μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Καιναν* (Gen. 5:10) sunt reproduse literal în MS. 45 prin *Şi trăi Sith dupre ce au născut pre Enos* (Gen.5:7), *Şi trăi Enos dupre ce au născut pre Cainan* (Gen. 5:10). Însă din dorinţa de a reda textul într-o formă estetică şi adecvată normei limbii române se utilizează parafrazarea, după cum se poate observa în Gen. 5:13 din B1688: *Şi trăi Cainan dupre ce făcu pre acest Maleleil*, conform aceleaşi construcţii greceşti *καὶ ἔζεσεν Καιναν μετὰ τὸ γεννῆσαι αὐτὸν τὸν Μαλελεηλ* (Gen. 5:13), care literal ar trebui tradusă fără nici o diferenţă faţă de versetele anterioare. Spre deosebire de B1688, MS. 45 prezintă pentru acest verset traducerea următoare: *Şi trăi Cainan dupre ce au născut pre acesta, pre Maleleil*, iar B1795: *Şi au trăit Cainan, după ce au născut pre Maleleil*, forme mai apropiate de textul grecesc pe scara literalităţii.

2.4. Omisiuni şi adăugări

Numite uneori şi abateri de la textul sursă, omisiunile şi adăugările sunt fenomene traductive realizate în mod conştient sau nu şi reprezintă erori datorate traducătorilor şi revizorilor, fiind cauzate de neatenţie, de neînţelegerea textului sursă etc. Asemenea „abateri" intervin astfel în procesul de transfer al formei, şi parţial sau total, în reconstrucţia sensului contextului respectiv. Trebuie făcută distincţia între omisiunea nejustificată şi omisiunea ca strategie de traducere, determinată de necesităţi lingvistice. Şi opţiunea de a omite voit în textul biblic un element poate contribui, însă, la o alterare a sensului sau la crearea de zone obscure în traducere. Mai puţin discutată în lucrările de critică a traducerii textului biblic, adăugarea ca strategie intenţionată de traducere cu funcţie explicativă, completivă sau cu scopuri estetice, este discutată mai ales la nivelul traducerilor din ebraică în

[9] "*Paraphrase* is indeed a term often used of the more drastically free translations: it implies a fairly drastic rewrinting, in which a very general impression of the whole is given but little or no contact is maintained with the exact wording and ductus of the original" (Barr 1979: 279-280).

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

greacă. Un astfel de exemplu este întîlnit în Ex. 3:10 unde, după cuvîntul *Φαράω*, în *Septuaginta* se adaugă *Βασιλεὺς Αἰγύπτου* 'regele Egiptului', interpolare explicativă utilă cititorului neavizat (cf. Loría-Rivel 2004: 93).

2.5. Adaptarea

Fiind denumită de unii cercetători şi „traducere prin apropiere formal-funcţională" (Loría-Rivel 2004: 348), adaptarea este o strategie de traducere mai rar întîlnită în domeniul traducerilor biblice, deoarece constituie o tehnică de traducere liberă, orientată spre textul-ţintă, iar stilul textului-sursă suferă schimbări considerabile în procesul traducerii în limba-ţintă. Eugene A. Nida şi Charles Taber (1982: 133-134) consideră că, în cazul traducerilor biblice, această strategie de traducere nu este adecvată, deoarece nu prezintă fidelitate faţă de textul sursă, iar traducerea culturală, aşa cum o denumesc autorii citaţi, trebuie realizată nu de traducător, ci de profesor sau de teolog. Alţi autori, Vinay & Darbelnet, argumentează pe aceeaşi linie faptul că această strategie reprezintă o limită extremă a traducerii şi implică o reorganizare lexicală considerabilă (apud Shuttleworth, Cowie 1997: 3-4). Astfel, termenul *σίκερα*, cu sensul 'sicheră, băuturi fermentate, vin artificial, cidru, bere; băutură ameţitoare', de origine semitică: ebr. *şeichar* (cf. Carrez, Morel, s.v.) din Deut. 14:26, care apare deopotrivă în SEPT. VEN. şi SEPT. FRANEK. (*ἐπὶ οἴνῳ ἢ ἐπὶ σίκερα*), este tradus în B1688 prin *sau pre vin sau pre rachiuiu*, ceea ce constituie o adaptare, însă în B1795 există forma calchiată *din vin şi din beutură beţivă,* iar MS. 4389, al cărui izvor principal este Ostrog, nu prezintă această formă: *sau oi, sau vin, sau bovină.*

3. Concluzie

Avînd în vedere problemele implicate de traducerea literală a textului sacru, am constatat, atît în versetele discutate, cît şi în cele 195 de glose analizate din primele două cărţi biblice, atitudinea conservatoare a lui Samuil Micu faţă de textul de la 1688. Cu toate acestea, traducătorul îşi asumă o atitudine inovatoare în actul de traducere şi reuşeşte să conserve, în nuanţe diferite, fidelitatea faţă de textul sursă prin metoda glosării, prin perspectiva multiplă a textelor sursă utilizate, prin echivalările şi adaptările promovate, precum şi prin utilizarea rafinată a calcurilor şi a împrumuturilor lexicale practicate.

Glosele şi versetele discutate în secţiunile anterioare reflectă încercarea lui Samuil Micu de a realiza o versiune îmbunătăţită faţă de textul de la 1688, mai ales prin tehnica împrumutului şi cea a calcului, cu predominanţa primei, şi prin explicarea termenilor de origine grecească în adnotări. Prezentînd diferenţe mai mult la nivel lexical, datorită strategiei promovate de cărturarul ardelean în vederea înlocuirii termenilor consideraţi învechiţi, se constată o anumită dependenţă a textului din secolul al XVIII-lea de tipăritura cantacuzinească de la 1688 la nivelul

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

gramatical. Samuil Micu a încercat să adopte o strategie echilibrată în procesul de îmbogăţire a lexicului, împrumutînd cu moderaţie şi calchiind cu finețe, după cum afirma în *Logica* sa: „...pentru aceea vorbim, ca alţii să înţeleagă. Nu se cade să mestecăm cuvinte străine în limba românească, adică nemţeşti sau ungureşti cu turceşti sau slavoneşti sau dintr-alte limbi ... Iară unde lipseşte limba noastră românească şi nu avem cuvinte cu care să putem spune unele lucruri, mai ales pentru învăţături şi pentru ştiinţe, atunci cu socoteală şi numai cît este lipsă putem să ne întindem să luăm din cea grecească, ca din cea mai învăţată, ori din cea latinească, ca de la a noastră maică, pentru că limba noastră cea românească este născută din limba cea latinească" (citat în Arvinte 2006: 154).

Bibliografie

A. Izvoare

ANANIA = Anania, Bartolomeu Valeriu, *Biblia sau Sfînta Scriptură, Ediţie Jubiliară a Sfîntului Sinod,* versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, 2001.

B1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii rumâneşti cu porunca preabunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban Cantacuzinó Basarabă Voievodă...*, tipărită întîia oară în 1688. *Biblia 1688*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2001, vol. II (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea, N. A. Ursu), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2002.

B1795 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi şi a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţălesul limbii româneşti* (...), Blaj, 1795. *Biblia de la Blaj (1795)*, *Ediţie jubiliară*, cu binecuvîntarea Î.P.S. Lucian Mureşan, mitropolitul Bisericii Unite, coordonatorul ediţiei Ioan Chindriş, Roma, 2000.

MLD = *Biblia de la Bucureşti (1688)*, în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars I, *Genesis* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roşian, Marietta Ujică), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1988; Pars II, *Exodus* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roşian, Marietta Ujică), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1991; Pars III, *Leviticus* (autorii volumului: Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Elsa Lüder, Paul Miron, Eugen Munteanu), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1993; Pars V, *Deuteronomium* (autorii

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Eugenia Dima, Elsa Lüder, Paul Miron, Petru Zugun), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997.

SEPT. FRANEK. = *Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ. VETUS TESTAMENTUM EX VERSIONE SEPTUAGINTA INERPRETUM. Secundum exemplar Vaticanum Romae editum, accuratissime denuo recognitum, una cum scholiis ejusdem editionis, variis manuscriptorum codicum veterumque exemplarium lectionibus, nec non fragmentis versionum Aquilae, Symachi Theodothionis. Summa cura edidit Lambertus Bos, L. Gr. in Acad. Franeq. Professor. Franequerae. Excudit Francisus Halma, Illustr. Frisiae Ord. atque eorundem Academiae typogr. ordinar. MDCCIX.*

SEPT. NEC. = Bădiliţă, Cristian, Băltăceanu, Francisca, Broşteanu, Monica, Florescu, Ioan-Florin, (coord.), *Septuaginta,* vol. I, *Geneza. Exodul. Leviticul. Numerii. Deuteronomul*, Editura Polirom, Bucureşti, 2004.

SEPT. RAHLFS = *Septuaginta, id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes*. Edidit Alfred Rahlfs, Stuttgart, 1979.

SEPT. VEN. = *Septuaginta (Η Θεία Γραφή... – Divina Scriptura nempe Veteris ac Novi Testamenti Omnia)*, Veneţia, 1687.

VULG. = *Bibliorum Sacrorum Iuxta Vulgatam Clementiam* Nova Editio Breviario Perpetuo et Concordantiis Aucta Adnotatis etiam locis qui in Monumentis Fidei Solemnibus et in Liturgia Romana Usurpari Converunt, Curavit Aloisius Gramatica, Typis polyglottis Vaticanus, MCMXXIX.

B. Dicţionare

Badea = Badea, Gh., *Dicţionar grec-român şi român-grec al celor trei sfinte şi dumnezeieşti liturghii*, Editura Doxologia, 2009.

Bailly = Bailly, A., *Dictionnaire grec-français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, 1996.

Carrez, Morel = Carrez, Maurice, Morel, François, *Dicţionar al Noului Testament*, Traducere de Gheorghe Badea, Societatea Biblică Interconfesională din România, Bucureşti, 1999.

DŞL = Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, ediţia a doua, Editura Nemira, Bucureşti, 2005.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965 şi urm.

Liddell-Scott = Liddell, H. G., Scott, R., *A Greek – English Lexicon*. With a revised Supplement, Clearedon Press, Oxford, 1996.

Lungu-Badea = Lungu-Badea, Georgiana, *Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria, practica şi didactica traducerii*, Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2008.

MDA= *Mic dicţionar academic*, vol. I (A - Me), vol. II (Mi – Z), Grupul Editorial Univers Enciclopedic Gold, Bucureşti, 2010.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

Shuttleworth, Cowie = Shuttleworth, Mark, Cowie, Moira, *Dictionary of Translation Studies*, St. Jerome Publishing, Manchester, UK, 1997.

3. Literatură de specialitate

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a doua (Ieşirea) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu Ms. 45 şi cu Ms. 4389*, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum*, *Biblia 1688*, Pars II, *Exodus*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1991, p.1-65.

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a cincea (Deuteronomium A doua Lege) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu Ms. 45 şi cu Ms. 4389*, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia 1688*, Pars V, *Deuteronomium*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1997, p. 1-88.

Arvinte, Vasile, *Normele limbii literare în Biblia de la Bucureşti (1688)*, în *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii rumâneşti cu porunca preabunului creştin şi luminatului domn Ioan Şărban Cantacuzinó Basarabă Voievodă...*, tipărită întîia oară în 1688. *Biblia 1688*, text stabilit şi îngrijire editorială de Vasile Arvinte şi Ioan Caproşu (volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Alexandru Gafton, Laura Manea), Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2001, p. I-CXLVI.

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (Facerea) din Biblia de la Bucureşti (1688), în comparaţie cu Ms. 45 şi cu Ms. 4389*, în *Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia 1688*, Pars I, *Genesis*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2004, p. 47-121.

Arvinte, Vasile, *Studii de istorie a limbii române*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2006.

Barr, James, *The Typology of Literalism in ancient biblical translations*, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1979, în seria *Nachrichten der Akademie der Wissenschften* in Göttingen aus dem Jahre 1979, Philologisch-Historische Klasse, Göttingen. Vandenhoeck & Ruprecht.

Buzzetti, Carlo, *La parola tradotta, Aspetti linguistici, ermeneutici e teologici della traduzione della sacra scrittura*, Morcelliana, Brescia, 1973.

Chindriş, Ioan, *Secolele Bibliei de la Blaj*, în *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi şi a ceii noao (...)* Blaj, 1795. *Biblia de la Blaj*, *Ediţie Jubiliară*, cu binecuvîntarea Î.P.S. Lucian Mureşan, mitropolitul Bisericii Unite, Ioan Chindriş (coord.), Roma, 2000, p. 1-68.

Coseriu, Eugenio, *Lo erróneo y lo acertado en la teoría de la traducción* în *El hombre y su lenguaje*, Editorial Gredos, primera editión, diciembre de 1977, reimpresión, marzo de 1985, Los estudios I, II, VIII, X y XI han sido traducidos del alemán, y el estudio n. VI del francés, por Marcos Martínez Hernández. Las traducciones han sido revisadas por el autor espicialmente para esta editión, Madrid.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

Coşeriu, Eugeniu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, antologie, argument şi note de Dorel Fînaru, traducere de Eugenia Bojoga, Dumitru Irimia, Eugen Munteanu et alii, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2009.

Dimitriu, Rodica, Shlesinger, Miriam (coord.), *Translators and Their Readers. In Homage to Eugene A. Nida*, Les Éditions du Hazard, Bruxelles, 2009.

Gafton, Alexandru, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2005.

Gafton, Alexandru, *Traducerea Paliei de la Orăştie reflectată în construcţii de origine ebraică*, în „Philologica Jassyensia", nr.1, Anul III, Editura Alfa, Iaşi, 2007, p. 11-25.

Gheţie, Ion, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Hristea, Teodor, *Calcul lingvistic*, în vol. Theodor Hristea (coord.), *Probleme de etimologie, Studii, articole, note*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 145-202.

Hristea Teodor, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogăţire a vocabularului*, în vol. Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, editura Albatros, Bucureşti, 1984, p. 100-121.

Loría-Rivel, Gustavo-Adolfo, *Pentateuhul. Probleme de traducere a textului biblic*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2004.

Munday, Jeremy, *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*, Routledge, London and New York, 2001.

Munteanu, Eugen, *Despre traduceri şi despre limbile de cultură*, în „ Dialog", nr. 120, noiembrie, Iaşi, 1987, p. 8.

Munteanu, Eugen, *Tipuri de calcuri lexicale în Biblia de la Bucureşti (1688) şi în versiunile paralele*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»", Lingvistică, Tomul XXXVI, Iaşi, 1990, p. 59-112.

Munteanu, Eugen, *Interferenţe lingvistice greco-romane în actul traducerii* (*Mărgăritarele lui Ioan Hrisostomul, Bucureşti, 1691)*, în „Analele Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»", secţiunea III e. Lingvistică, tomurile XLIX-L, Iaşi, 2003-2004, p. 349-365.

Munteanu, Eugen, *Lexicologie biblică românească*, Humanitas, Bucureşti, 2008.

Munteanu, Eugen, *Despre tradiţia biblică românească,* în „Idei în dialog", nr. 4, 16 septembrie, Bucureşti, 2009, p. 1-14.

Munteanu, Eugen, *Lexicalizarea în limba română a conceptelor de origine biblică*, în „Tabor", nr.1, 19, aprilie, Editura Mitropoliei Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului, Cluj-Napoca, 2009, p. 47-60.

Nida, Eugene A., *Toward a Science of Translating, With special Reference to Principles and procedures involved in Bible Translating*, Leiden, E. J. Brik, 1964.

Nida, Eugene A., Taber, Charles R., *The Theory and Practice of Translation,* Published for The United Bible Societies by E. J. Brik, Leiden, 1982.

Pavel, Eugen, *Un monument de limbă literară: Biblia lui Samuil Micu*, în *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi şi a ceii noao,* Blaj, 1795. *Biblia de la Blaj*, *Ediţie Jubiliară*, cu binecuvîntarea Î.P.S. Lucian Mureşan, mitropolitul Bisericii Unite, Ioan Chindriş (coord.), Roma, 2000, p. 1-22.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)

Porter, E. Stanley, Hess, S. Richard (coord.), *Translating the Bible. Problems and Prospects*, Sheffield Academic Press, England, 1999.

Wilss, Wolfram, *The Science of Translation. Problems and Methods*, Aus dem Deutschen übersetzt von Wolfram Wilss, Überarbeitete und erweiterte Fassung der deutschen Originalausgabe: Wolfram Wilss, *Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden*, Stuttgart, 1977, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1982.

BDD-A19565 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:41 UTC)